

Klimoski (Eds.), Handbook of psychology (No 12, pp. 21-37). Hoboken, NJ: Wiley. 5. Swanson, R. A. (2001). Human resource development and its underlying theory. Human Resource Development International, 4, P. 299-312. 6. Karl-Heinz Paqué (2012) Full employment: The new German job miracle. Carl Hanser Verlag, Munich

Надійшла (received) 16.03.2015

УДК 330.34

С.В. ГАРМАШ, старший викладач, НТУ «ХП»

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ТРАНСФОРМАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ СИСТЕМНОЇ КРИЗИ

У статті аналізується можливість застосування іноземного досвіду трансформування національної економіки в результаті проведення радикальних реформ у контексті розвитку українського суспільства в цілому в умовах загострення системної кризи. Розкривається сутність реформ «шокової терапії» Л. Бальцеровича у Польщі, проводиться порівняльний аналіз та робиться висновок щодо доцільності впровадження таких реформ в Україні у сучасних умовах.

Ключові слова: радикальні реформи, «шокова терапія», трансформування національної економіки, системна криза, закордонний досвід.

Вступ. Останнім часом дуже наполегливо в Україні та за кордоном обговорюється можливість застосування досвіду «шокової терапії» для врятування національної економіки від повного краху, а країни – від колапсу та розпаду, коли соціальна складова невдоволення на фоні занепаду економіки, «військового тягаря» та зuboжіння рівня життя населення може призвести до знищення об'єднуючого фактору – збереження територіальної цілісності країни. Необхідно зазначити, що певні кроки урядом країни вже зроблено, щоб стабілізувати ситуацію від подальшої некерованості. Достатність та компетентність цих дій виявиться з часом.

Понад 23 роки, з дня проголошення незалежності України, мова постійно йшла про необхідність проведення реформ у всіх сферах. Але далі обговорювання та «розмитих» кроків справа не просувалася тому, що це було вигідно тим, хто розкрадав і продовжує розкрадати країну. Перший заступник генпрокурора України Давид Сакварелідзе^[1] зараз дивуються: який треба мати країні потужний запас, щоб в умовах тотального роздирання на приватні інтереси, ще існувати.

Актуальність дослідження. У ситуації, яка край назріла, слід звернути увагу на досвід розвитку економік іноземних країн в умовах трансформації

після розвалу соціалістичного співтовариства. Мова йдеться про вибір свого шляху розвитку і здійснення відповідних реформ усіх сфер суспільного життя. Найбільш гострими є суперечки про швидкість проведення відповідних реформ: проведення швидкими темпами приватизації і створення великого прошарку населення, зацікавленого у капіталізмі, щоб не було повернення до часів будівництва комунізму. З іншої сторони вважається, що прискорене реформування може стати нещастям, коли економічні провали будуть посилюватися політичною корупцією, що може призвести до наступу або ультраправих, або ультралівих сил. Першу школу назвали «прихильниками шокової терапії», а другу – «прихильниками поступового проведення реформ» [2].

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз ситуації в період загострення системної кризи, яка стала притаманною нашій країні, та обґрунтування можливості використання закордонного досвіду врятування національної економіки від повного краху, а країни – від розпаду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням реформування національних економік, шляхам виходу з кризи присвячено багато робіт вітчизняних та іноземних вчених та практиків, таких як Бальцерович Л., Травін Д., Марганя О., Іларіонов А., Бендукідзе К., Наім М., Дадуш У., Дзурінда М., Маршалл Дж. та ін.

Матеріали дослідження. Оскільки в нашій країні за роки незалежності склався мафіозно-олігархичний клас, який постійно перенаправляє матеріальні та фінансові потоки для власного збагачення, то виникає проблема щодо механізму проведення реформ. Слід зазначити, що реформи повинні розроблятися і втілюватися тими ж самими людьми, а заходи втілення цих реформ на практиці повинні відштовхуватися від існуючої економічної ситуації, слід використовувати накопичені традиції, досвід, практику. У процесах реформування сьогодні Україні слід звернутися до досвіду інших країн, зокрема до досвіду Польщі.

Сутність реформ Лешека Бальцеровича^[1] у Польщі полягала у наступному:

- 1) зміні структури власності;
- 2) демонополізації економіки;
- 3) повного введення ринкових механізмів;
- 4) реформування фінансової і банківської систем, конвертування злого для забезпечення відкритого характеру економіки.

Оскільки, до початку реформ (1990 рік) економіка Польщі знаходилася у стані глибокої системної економічної кризи (зниження рівня виробництва, гіперінфляція, зниження рівня життя населення), то керівництво країни вважало за необхідність проведення курсу кардинальних системних змін [2].

Початок системних змін планувалося впроваджувати з етапом стабілізації економіки країни. Основними елементами забезпечення цієї стабілізації стали наступні фінансові заходи:

1. Жорстка монетарна політика^[4], яка полягала у різкому скороченні грошової емісії та в застосуванні високих відсоткових ставок на кредити. Одночасно були упорядковані кредитні відношення, введено гнучкий поточний відсоток до усіх договорів, які було укладено раніше, а також скорочення застосування пільгових кредитів.

2. Ліквідація бюджетного дефіциту за рахунок скорочення дотацій на продукти харчування, сировину, заходи виробництва, енергоносії, відміни більшості податкових пільг та ухилень від уплати податків.

3. Лібералізація основної маси цін (понад 90% цін є вільними) і підвищення цін, які залишилися під контролем держави (енергоносії, транспортні тарифи, квартплата, ліки).

4. Введення часткової конвертації польської валюти – злогого – за умов її значної девальвації, уніфікації курсу на всіх ринках і лібералізації зовнішньої торгівлі.

5. Жорстка обмежувальна політика доходів, сутність якої була в ліквідації повної індексації заробітної платні; в встановленні високого прогресивного податку на зростання заробітної платні на підприємствах, яка скорочувала би збільшення заробітної платні по відношенню до зростання цін з використанням корегуючого коефіцієнту індексації; введення зрівнювального податку на заробітну платню, яка перевищує середню в 1,4 рази.

Цей комплекс фінансових заходів у Польщі отримав назву «шокової терапії» [2].

На сьогодні «...у світовому масштабі Польща не виділяється ні розмірами території чи чисельністю населення, ні економічною потужністю. Але на теренах Європи її ресурсний потенціал, економічна й політична роль досить помітні. За європейськими мірками вона перебуває серед найбільших держав за площею (майже дорівнює розмірам Німеччини) і чисельністю населення (ненабагато поступаючись Іспанії). Але більш важливою є економічна роль Польщі в Європі. Польща – це постсоціалістична країна, що має найяскравіші досягнення в перебудові економіки на ринкові засади. На відміну від Китаю, що продовжує дотримуватися соціалістичної моделі розвитку, Польща першою з колишніх соціалістичних країн рішуче відкинула комуністичну ідеологію й принципи соціалістичного господарства. «Шокова терапія» в реформуванні економіки прийняла в Польщі найвиразніші форми»[6].

Але у Польщі впровадження корінних реформ почалося у 1990 році на фоні консолідуючого суспільства фактору, коли країна намагалася скоріше відійти від соціалізму. Україна за цей самий період має ганебний «досвід» системного знищення як свого ресурсу, так і свого потенціалу. Необхідність змін в основному тільки декларувалася та цинічно ігнорувалося провладними інституційними структурами, оскільки в нашій країні «...поняття «влада», «бізнес» та «кримінал» давно та надовго стали тотожними поняттями » [7].

Як і всякі зміни, період трансформацій, на своєму шляху має як протидію, так і негативні наслідки. Більш детально зупинимось на польських реформах 90-х років і на можливості їхнього втілення на теренах сьогоденної України.

«Польська економічна реформа 90-х років, можливо, є одним з найбільш дивовижних явищ у світовій історії ХХ століття... Німецьке «економічне диво», яке вразило світ у 50-і роки, спиралося на багатотисячлітню господарчу культуру німців. Успішні економічні реформи деяких латиноамериканських країн мали місце після десятиліть помилкових дій, у результаті яких був накопичений певний досвід перетворень. У інших країнах (наприклад, у Чілі)... була тверда рука, яка забезпечувала порядок і суспільний консенсус, який мав місце на основі відкидання марксистського експерименту... У Польщі склалася зовсім інша ситуація... Довгий час Польща не мала у себе ані розвинутого бізнесу, ані глибокої підприємницької культури, ані навіть нормальної, ефективно працюючої державної адміністрації. Замість цього були десятиліття боротьби за незалежність і національну цілісність. А це не призводить до економічного процвітання» [8].

Але, на нашу думку, ця боротьба сприяла виникненню і зміцненню консолідуючого фактору – створення незалежної держави. На відміну від України, Польща на момент запровадження реформ не мала досвіду понад двадцяти десятиліть ціленаправленого знищення усіх видів ресурсу (економічного, інтелектуального, енергетичного та ін.) країни, а також спланованого маніпулювання свідомістю громадян заради задоволення окремими особами та кланами своїх власницьких інтересів. Це стосується і програної Росії інформаційної війни, і протиставницького розділу нації за територією проживання. У зв'язку з цим згадується гасло одного з кандидатів на президентських перегонах в Україні 2014 року: «Ми проїдали 23 роки те, що було залишено у спадок після розвалу Радянського Союзу...» Хотілось би нагадати доларовому мільярдеру: «Ви переплутали займенники! Не «ми», а «ви» проїдали і продовжуєте проїдати!» [7].

В результаті проведених реформ Польща спромоглася:

- 1) зробити швидкий перехід від соціалізму до капіталізму; було досягнуто політичної, фінансової і законодавчої стабільності;
- 2) створити ринкову ефективну економіку (темпи зростання ВВП стали одними з найвищих у Європі);
- 3) досягти таких результатів без диктаторського режиму і пригноблення тих, хто зазнав значних матеріальних і моральних втрат у результаті запровадження комплексу реформ.

«Польща була першою країною, яка взяла старт у забігу до ринку... без будь-яких обмежень таких, як ринковий соціалізм. Польща першою домоглася того, що трансформаційний спад було повністю поборено і докризовий ВВП суттєво було перевищено. ... із Польщі прийшов до нас термін «шокотерапія», який породив такі пристрасті у політичній та

ідеологічній сферах. Не можна сказати, що польський приклад є зразком у всіх відношеннях. Навпаки, практично кожна східноєвропейська країна зробила свій внесок у розвиток реформаторського процесу. Полякам не вдалося забезпечити таку фінансову стабільність, яка мала місце у Словенії, не вдалося добитися такої політичної стабільності, яка у середині 90-х років вирізняла Хорватію, не вдалося швидко провести таку масштабну приватизацію, як у Чехословачії, не вдалося стати таким привабливим об'єктом для іноземних інвестицій, яким є Угорщина. І все ж таки, саме за успіхами Польщі в першу чергу стали судити про успіх реформ у Центральній та Східній Європі. Ця країна представляє собою сьогодні знакове явище» [8].

Представляє інтерес думка Лешека Бальцеровича стосовно можливості проведення успішних радикальних реформ в Україні.

1. Шкідливість соціалізму (заборона приватної власності, монополія держави, замість ринка – централізоване планування, сильна репресивна система). «Усі свободи були злочином, у тому числі і свобода слова. Демократії при соціалізмі немає і бути не може. Демократія – це вільні вибори і конкуренція. І ми втратили дуже багато часу для економічного розвитку і підвищення рівня добробуту із-за системи, яка позбавила людину свободи. Правова держава – це ефективно обмежена держава. Здавалося, що всі йдуть до капіталізму. ... іншими словами – до ринкової економіки, яка ґрунтується на приватній власності і підприємстві» [9].

2. Принцип «діда Мороза» (приклад Греції). «Демократія дуже важлива, але сама по собі вона не гарантує мудрих рішень. Якщо нема людей, які слідкують за політиками. Такий нагляд потрібен, щоб політики не діяли за принципом «діда Мороза». Політики кажуть: «Ми вам дамо гроші». А звідки вони? Підвищення податків і друкувальний верстат. Позбавлятися таких політиків повинні допомагати вибори, тому дуже важлива конкуренція. Але також важливо, щоб у суспільстві були люди, об'єднані в організації третього сектору, які систематично спостерігають за тим, що обіцяють і роблять політики. Тому що в суспільстві є інші групи, які прагнуть, щоб політики дали грошей» [9].

3. Політика капіталізму (частка приватної власності в економіці зростає: у Польщі – 70-80%, в Україні – 60-70%). «Але є різниця у природі та суті приватної власності. У Польщі ми з самого початку будували такий капіталізм, при якому підприємства не залежать від політичних зв'язків. Їхній успіх залежить від роботи, ідеї, ефективності. З іншої сторони, в Росії та в Україні існує такий капіталізм, де володіння підприємствами залежить від зв'язків. Від політичних. Ось головна відмінність. Необхідно будувати такий капіталізм, при якому шанси окремих підприємств не залежать від політичних зв'язків. І це – дуже важлива реформа у політиці. Наскільки різняться країни з політичним і вільним капіталізмом видно з економічних

результатів. Самий важливий показник – економічне зростання. Зростання валового продукту. Від цього залежить рівень життя» [9].

4. Швидкість реформ. «Від економічного розвитку залежить кількість людей, які виїжджають з країни. Багато українців їдуть до Польщі, де рівень життя у шість разів вищий. Один спосіб утримати людей – розвиватися скоріше за багатих країн. Звідки брати гроші? Від економічного зростання. Якщо порівнювати рівень ВВП з тим, який був у 89-у році, то економіка Польщі зросла більше, ніж на 100%. З іншої сторони є Україна, де рівень життя такий, що і 25 років тому назад. Менше держави, менше політики, більше конкуренції. Ми отримали великий результат, зменшивши роль системи. Це були радикальні реформи. У нас була важка економічна ситуація: гіперінфляція, великі зовнішні борги, падіння виробництва. Ми запустили програму реформ за 3-и тижні. Це можливо, якщо не зупинятися, якщо є політична підтримка» [9].

5. Політик і реформатор наголосив також на необхідності збалансувати бюджет. За високих податків і бюджетному дефіциті витрати дуже високі, тому необхідно їх скорочувати (скорочення субсидій, підвищення пенсійного віку), що, безумовно, негативно відобразиться на рівні життя значних верств населення країни.

6. Звісно, що в Україні існують проблеми і політичного характеру, проблеми з управлінням. Л. Бальцерович вважає це наслідком поганої соціалістичної системи, коли ніхто не хотів працювати, бо не було ефективних стимулів. Так було у Польщі на початку 90-х років. Нажаль, в Україні на руїнах командної системи господарювання запанувала бандитська система злочинного накопичення і перерозподілу капіталу, коли свавілля, корупція і цинізм управлінців усіх ланок господарювання та управління набув незворотних масштабів. Чи достатньо у правлячих і одночасно господарюючих суб'єктів українського соціуму інстинкту виживання та тямки, щоб пристосуватися до трансформаційних змін, покаже час.

7. Необхідно змінити систему, щоб неможливо було красти, провести реформу у «Нафтогазі», необхідно інвестувати в армію.

8. Державні підприємства необхідно професійно підготувати до приватизації; необхідно ліквідувати монополії, щоб була конкуренція. «Рішення проблем – команда. І громадяни. У вас є демократія, використовуйте її. Завжди порівнюйте ризики. Відміна субсидій – ризик. Але що буде, якщо цього не зробити? Розлад бюджету. Але головне – зібрати команду. Без команди нічого неможливо. Дуже важна стратегія, швидке просування вперед. І комунікація з суспільством» [9].

Ганебна практика кумівства та родинно-кланових інтересів призвела до того, що у кабмін України прийшлося запросити працювати міністрів-іноземців, не кажучи про радників всіх рівнів. Це свідчить про непрофесійне, у більшості випадках, корупційно-поживницьке відношення вітчизняних політиків-можновладців до своїх постів та обов'язків. Такі відносини

Л.Бальцерович назвав «політичним капіталізмом». А в таких випадках повна ротація неможлива у швидкий час. Тому контролюючими органами в Україні виступають міжнародні організації такі, як МВФ^[5] та ін., оскільки від кредитування цими організаціями залежить не тільки стан економіки, а й існування України, як держави. Це розуміє більшість суспільства, особливо в умовах, коли Україна виконує роль слабкої фігури у чужій грі протистояння інтересів та перерозподілу сфер впливу між Заходом та Росією.

«Зараз підтримка України зі сторони Заходу залежить від реформ у вашій країні. Не можна тільки і казати, що ми – бідні, ми – слабкі, ми – жертви і вимагати підтримки. Не усі на Заході симпатизують Україні, оскільки вплив Росії достатній. Чим більше Україна зробить сама, тим кращі передумови для підтримки Заходом», - вважає Л. Бальцерович [11]. Він додав, що ніяка фінансова поміч від Заходу не замінить реформ.

МВФ затвердив нову програму кредитування України на чотири роки у розмірі 17,5 млрд. доларів. У документі говориться, що «... сильна політика і фінансування у першій половині року, як сподіваються, припинить дію надмірних дисбалансів на валютному ринку і швидко відновить показники фінансової стабільності. Тим не менше, основні прогнози щодо росту були знижені у порівнянні з першим оглядом з кредитування стенд-бай» [12].

Реальний ВВП України скоротився до мінус 5,5% у 2015 році в порівнянні з мінус 3,4% у прогнозі. На наступний рік прогнозується зростання цього показника до 2%. Зростання ВВП перевищить докризовий рівень до 2019 року. Інфляція у 2015 році досягне 27%. Державний та гарантований державою борг досягне 94% від ВВП та прогнозується його поступове зниження до 71% у 2020 році.

«При цьому відмічається. Що ризики для зростання економіки залишаються високими. Серед них вказані бойові дії на Сході країни, нестабільність боргових операцій і можлива недостатня участь у них кредиторів, затримки в виконанні вимог програми. Позитивним фактором, який здатний відновити довіру кредиторів, в МВФ вважають початок реального врегулювання «геополітичної кризи». Крім того, прискорена адаптація виробництва та експорту до нового макроекономічного та зовнішнього середовища також повинно підтримувати зростання» [12].

Щоб здійснити ці наміри, крім фінансового кредитування, необхідна добра воля самих виконавців. І тут на перше місце виходить фактор морального виміру.

Як показує практика, весь тягар у подоланні кризи в нашій країні перекладається на плечі простих людей, тому не враховувати соціальний вектор у втіленні реформ жорсткої економії – прямування до соціального вибуху! Міністр фінансів України Н. Ярецько на симпозіумі «Україна: Звільнення від пострадянської спадщини» наголосила: «Підтримка бідних є не тільки соціальною задачею, а й задачею підтримки реформ» [13]. Оскільки прибутки громадян України за рік скоротилися на 10%, рівень злиденності

виріс на 30%, а приблизно 10-12% населення України знаходиться за межею бідності [13], то це суттєво може загрожувати ефективному реформуванню економіки.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що єдиний можливий шлях виходу України із системної кризи та вдалого впровадження радикальних реформ полягає в необхідності консолідації зусиль усіх верств суспільства, коли об'єднуючим фактором повинно бути прагнення до збереження цілісності країни, розбудови її державності, коли мова йдеться про вибір свого шляху розвитку і здійснення відповідних реформ усіх сфер суспільного життя.

Список літератури: 1. Джерело: <http://politrada.com/dossier/David-Sakvarelidze> 2. Бальцерович. Опыт польских реформ. Джерело: [mark.ru. http://www.alter-idea.org.ua/bal-tserovich-opu-t-pol-skikh-reform/](http://www.alter-idea.org.ua/bal-tserovich-opu-t-pol-skikh-reform/) 3. Джерело: http://uk.wikipedia.org/wiki/Інститут_трансформації_суспільства 4. Джерело: http://uk.wikipedia.org/wiki/Лешек_Бальцерович 5. Джерело: http://uk.wikipedia.org/wiki/Монетарна_політика 6. Економіка Польщі: <http://economists.pro/05-04-2014/ekonomika/29757> 7. Гармаш С.В. Відсутність персональної відповідальності як мотиватор безладдя та беззаконня. // Труды V-ої Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції студентів та молодих вчених «Стратегія інноваційного розвитку економіки України: проблеми, перспективи, ефективність» 20 грудня 2014 р. – Х.: НТУ «ХПІ», 2014 р. – С.18. 8. Травін Д., Марганія О. Європейська модернізація. // Джерело: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Trav/25.php 9. Іларіонов А. – Л. Бальцерович про реформи у Польщі та Україні. // Конспект лекцій Л. Бальцеровича (Київ, 04.02.2015). Джерело: <http://aillarionov.livejournal.com/> 10. Джерело: http://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародний_валютний_фонд 11. Україна – перша лінія оборони для Заходу, - автор польської «шокової терапії» Бальцерович. Джерело: <http://censor.net.ua/news/323268/> 12. В МВФ спрогнозували коли ВВП України перекриє докризовий рівень. Джерело: <http://finance.obozrevatel.com/business-and-finance/83156-v-mvf-sprognozirovali-kogda-vvp-ukrainiyi-prevyisit-dokrizisniy-uroven.htm> 13. Джерело: <http://glavcom.ua/news/289076.html>

Bibliography (transliterated): 1. Dzherelo: <http://politrada.com/dossier/David-Sakvarelidze> 2. Bal'tserovich. *Opyt pol'skikh reform*. Dzherelo: [mark.ru. http://www.alter-idea.org.ua/bal-tserovich-opu-t-pol-skikh-reform/](http://www.alter-idea.org.ua/bal-tserovich-opu-t-pol-skikh-reform/) 3. Dzherelo: http://uk.wikipedia.org/wiki/Instytut_transformatsii_suspiil'stva 4. Dzherelo: http://uk.wikipedia.org/wiki/Leshkek_Bal'tserovich 5. Dzherelo: http://uk.wikipedia.org/wiki/Monetarna_polityka 6. *Ekonomika Pol'shchi*: <http://economists.pro/05-04-2014/ekonomika/29757> 7. Garmash S.V. *Vidsutnist' personal'noi vidpovidal'nosti yak motivator bezladdya ta bezzakonnya*. // Trudy V-oi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii studentiv ta molodykh vchenykh «Strategiya innovatsiinogo rozvytku ekonomiky Ukrainy: problemy, perspektivy, efektyvnist'» 20 grudnya 2014 – Kharkiv: NTU «KhPI», 2014 – P. 18. 8. Travin D., Marganiya O. *Evropeiska modernizatsiya*. // Dzherelo: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Trav/25.php 9. Ilarionov A. – L. *Bal'tserovich pro reformy u Pol'shchi ta Ukraini*. // Konспект lektsii L. Bal'tserovicha (Kyiv, 04.02.2015). Dzherelo: <http://aillarionov.livejournal.com/> 10. Dzherelo: http://uk.wikipedia.org/wiki/Mizhnarodnyi_valyutnyi_fond 11. *Ukraina – persha liniya oborony dlya Zakhodu*, - avtor pol's'koi «shkovoii terapii» Bal'tserovich. Dzherelo: <http://censor.net.ua/news/323268/> 12. *V MVF sprognozuvaly koly VVP Ukrainy perekrye dokryzovyi riven'*. Dzherelo: <http://finance.obozrevatel.com/business-and-finance/83156-v-mvf-sprognozirovali-kogda-vvp-ukrainiyi-prevyisit-dokrizisniy-uroven.htm> 13. Dzherelo: <http://glavcom.ua/news/289076.html>

Надійшло (received) 17.03.2015